

Ləman Əhmədli

QEYRİ-STANDART DƏRSLƏR TƏDRİSİN SƏMƏRƏLİ FORMASI KİMİ

Bu gün insana bir fərd kimi - onun şüuruna, eləcə də yüksək inkişaf etmiş intellekt və intellektual potensialına daha çox diqqət yetirilir. Müvafiq olaraq, gənc nəslin elmin əsaslarını, ümumi mədəniyyəti bilən, müstəqil və çevik, intensiv və yaradıcı düşünmək bacarığı olan intellektual şəxsiyyətlərin yetişdirilməsinin əhəmiyyəti şübhəsizdir.

Məktəblərdə daimi elmi axtarışlar, elmi tədqiqat işləri aparılmalıdır, Əsas məqsədtəhsilin bütün pillələrində şagirdlərin tərbiyəsi, inkişafı və təhsili işini vahid prosesdə birləşdirməyə imkan verəcək yeni forma və üsullar tapmaqdır. Məktəblərin pədaqoji kollektivi hər bir şagirdin fərdi qabiliyyət və imkanlarını nəzərə almaqla çoxşaxəli inkişafı və şəxsiyyətinin formalaşmasını eyni vaxtda həyata keçirərkən şagirdlərə proqram materialı haqqında möhkəm biliklərin verilməsi zərurətini nəzərdə tutan konsepsiya həyata keçirməlidir. Bu prinsiplərin həyata keçirilməsi yolları və vasitələri əsasən yaradıcı, qeyri-ənənəvi və eyni zamanda səmərəli olmalıdır. Psixoloji, pədaqoji və metodiki ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, "qeyri-ənənəvi dərslər forması" anlayışı dəqiq tərifə malik deyil və son dərəcə qeyri-müəyyən olaraq qalır. "Qeyri-ənənəvi dərslər", "qeyri-ənənəvi dərslər texnologiyaları", "qeyri-ənənəvi dərslər növləri" daxil olmaqla sinonimlərin çoxluğunu da qeyd etmək lazımdır.

Qeyri-ənənəvi dərslər formaları adətən bir mövzu və ya bir neçə mövzu öyrəniləndikdən sonra, tədris nəzarəti və şagirdlərin biliyinin qiymətləndirilməsi funksiyalarını yerinə yetirdikdən sonra həyata keçirilir. Həmçinin, dərslər qeyri-adi mühitdə keçirilir. Adi mühitin belə dəyişdirilməsi məqsədəuyğundur, çünki görülən işlərə yekun vurarkən bayram ab-havası yaradır və ənənəvi şəraitdə səhv etmək qorxusundan yaranan psixoloji maneəni azaldır.

Qeyri-ənənəvi dərslər formaları sinifdə bütün şagirdlərin məcburi iştirakı ilə həyata keçirilir. Həmçinin eşitmə və əyani vəsaitlərdən (kompüter və video avadanlığı, sərgilər, bukletlər, stendlər) məcburi istifadə ilə də ola bilər. Belə dərslərdə müxtəlif metodik, pədaqoji və psixoloji məqsədlərə nail olmaq mümkündür.

Qeyri-ənənəvi dərslər müəllimə konkret mövzu üzrə şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərinə nəzarət etməyə kömək edir; işgüzar, iş mühiti və şagirdlərin dərslərə ciddi münasibətini təmin edir, müəllimin dərslərdə minimal iştirakına şərait yaradır. (2, 7).

Azərbaycan dilinin tədrisində qeyri-ənənəvi yanaşma uşaqların inkişafına təkan verir, onlara analiz və sintez üsullarını, sadə məntiqi sxemlərin yaradılmasını öyrədir, fənnə daha dərinləndirən maraq və öz biliklərini müstəqil şəkildə genişləndirmək istəyini formalaşdırmağa imkan verir. Şagirdlər daha çox müəllimə edir, daha savadlı nitqlə danışirlər və öz fikirlərini ifadə etməkdən çəkinmirlər, cavablarına "İnanıram...", "Düşünürəm...", "Məncə..." sözləri ilə başlayırlar.

Tədris prosesində kiçik müstəqil kənarlaşmalar şəxsiyyətin inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir, hətta zəif şagirdlər də bu prosesin fəal iştirakçıları kimi hiss olunurlar.

Hər bir dərslə hazırlaşan müəllim özü üçün əsas vəzifələri müəyyənləşdirməlidir: dərsləri necə maraqlı etmək, dərslərdə şagirdlərin fəallığını necə fəallaşdırmaq, uşaqlara nəinki müəyyən bilikləri çatdırmaq, həm də onlara kəşflərin sevincini hiss etmək imkanı vermək, getdikcə daha çox öyrənmək ehtiyacını tərbiyə etmək, şagirdlərə dil üzrə dərin və möhkəm biliklər vermək, onları praktikada tətbiq etmək bacarıq və vərdislərini inkişaf etdirmək.

Müasir şagirdlərin üzərinə düşən informasiyanın həcmi artması məlum həqiqətdir. Həyata daxil olan şagird yeni öyrəndiklərindən həzz alır, maraqlanır. Ancaq vaxt keçir və biliyin həddindən artıq yüklənməsi başlayır ki, bu da uşağın şüurunu ağırlaşdırmağa başlayır. Nəticədə oxumağa maraq itir. Bunun baş verməməsi üçün tədris materialına marağı artırmaq lazımdır.

Bu gün demək olar ki, hər bir müəllim öz işində qeyri-ənənəvi tədris formalarından istifadə edir. Bu, müəllimin yeni pədaqoji təfəkkür tərzinin inkişafı, az sayda fənn saatı çərçivəsində tədris və tərbiyə vəzifələrinin intensiv və səmərəli həllinə diqqət yetirilməsi, müstəqilliyin gücləndirilməsi faktının tanınması ilə bağlıdır.

Müasir dil müəlliminin dərslər formalarının arsenalı, ilk növbədə, öyrənmədə şagirdlərin şəxsiyyətinin artan rolunun təsiri altında sadəcə yenilənmir, həm də materialın təqdim edilməsinin qeyri-adi oyun formalarına çevrilir. Həqiqətən də müəllim dərslərdə çox vaxtını kitab və kitabxanada deyil, kompüter arxasında, fəal oyunçu mövqeyində keçirən şagirdi bacardığı qədər təəccübləndirməyə çalışır.

Digər tərəfdən, müasir dil müəllimi fənnin məzmununun yenidən nəzərdən keçirilməsi ilə bağlı problemlərlə üzləşir. Məsələn, fənn üzrə müəyyən problemlərinin həlli və qiymətləndirilməsinə alternativ yanaşmalar, müəyyən bir dövrdə inkişaf yolunu seçmək, hadisə və faktları proqnozlaşdırmaq, mədəni və etik qiymətləndirmələr. fərqlər və hadisələrin gedişatı. Bu məsələlərin sinifdə müzakirəsi dialoq aparmaq, mübahisə etmək və yaradıcı fəaliyyətlə məşğul olmaq təcrübəsi qazanmadan mümkün deyil. Bacarıqlı ünsiyyət çətin həyatımızın ən mühüm amilinə çevrilir və gənc nəslin gələcək fəaliyyətlərində uğur qazanmasının açarıdır. Kommunikativ dialoq və modellik bacarığı gələcəyin insanı üçün vacib bacarıqlardır.

Qeyri-standart dərslər formalarını başa düşmək üçün iki əsas yanaşma var. Birinci yanaşma bu növ dərsləri birləşmiş dərslərin aydın strukturundan və müxtəlif metodik üsulların birləşməsindən kənara çıxma kimi şərh edir. İkinci yanaşmada qeyri-standart dərslər formaları dedikdə, son dövrlərdə meydana çıxan və müasir məktəblərdə getdikcə daha güclü mövqə qazanan dərslər formaları başa düşülür. (2, 6) Elmi ədəbiyyatda qeyri-standart dərslər formalarını "interaktiv rejimdə" (qarşılıqlı əlaqədə) interaktiv təlim və ya təhsil biliyinin formaları kimi nəzərdən keçirmək tendensiyası mövcuddur.

Ə.M.Abbasov qeyri-standart dərslər formalarını "texnologiyalar" kimi nəzərdən keçirməyi təklif edir. O, "qeyri-ənənəvi dərslər texnologiyaları" terminindən istifadə edir və onları "qeyri-ənənəvi struktur və metodlarda dərslərin tədrisinin klassik formalarının təkmilləşdirilməsinə əsaslanan" kimi səciyyələndirir. [2, s. 6].

Qeyri-standart dərslər formaları cəmiyyətin yeni yanaşmalara və təhsil və tərbiyə prosesinin təşkilinə olan tələbatı ilə ənənəvi tədris və tərbiyə formalarının qorunmasının məqsəduyğunluğu arasında müasir təhsil sisteminin ən ciddi transformasiyalarından birini davam etdirmək üçün əsas ola bilər.

Beləliklə, əksər metodistlər qeyd edirlər ki, bir tərəfdən qeyri-standart dərslər formalarından istifadə fərdin yaradıcı inkişafı problemlərinin həllinə kömək etdi, digər tərəfdən isə təhsil səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb oldu, çünki qeyri-standart dərslər formalarının təlim prosesində yüksək effektivlik dərəcəsinə baxmayaraq, onların malik olduğu və mənfi cəhətləri vardı. Metodist alimlər Ə. Abbasov, A. Hacıyev, A. Rəhimov, N.Cəfərovanın ümumi şəkildə qeyd edirlər ki, ...qeyri-ənənəvi formalarda dərslərin keçirilməsi təcrübəsi göstərir ki, onlar ənənəvi formanı əvəz edə bilməz və onlara çox tez-tez müraciət etmək əks effekt verə bilər. Bu, qeyri-standart dərslər formalarının təlim məqsədlərinə çatmaqda müxtəlif potensialı və hər bir formanın özünəməxsus güclü və zəif tərəflərinin olması ilə izah olunur.

"Qeyri-standart dərslər" termini istifadə üçün A. Abbasov, H. Əlizadə (7), L. Qasıмова (9) Pedagogikada "qeyri-standart" anlayışı ilə yanaşı, digər təriflərdən də istifadə olunur: "qeyri-ənənəvi", "azad", "xüsusi" və s.

Qeyri-standart dərslər, şablonun olmaması və problemləli vəziyyətin olması ilə xarakterizə olunan inkişaf məqsədi güdən, müxtəlif fəaliyyətlər və məlumat mənbələri, olan, çevik struktura malik bir dərslərdir. Belə bir dərslərin müəyyən-edici xüsusiyyəti şagirdlərin şəxsi-dəyər sferasında baş verən dəyişikliklər hesab olunur: intellektual hisslərin (maraq, həzz, təəccüb, şübhə), kollektiv idrak fəaliyyətində iştirak etmək istəyinin yaranması baş verir.

Hal-hazırda metodik ədəbiyyat qeyri-standart dərslərin yüzdən çox variantını təklif edir, lakin heç bir tipologiya təqdim etmir. Yuxarı siniflərdə qeyri-standart dərslərinin növlərinin inkişafı onların didaktik məqsədlərindən asılıdır: yeni materialın öyrənilməsi dərsləri; bilik və bacarıqların mənimsənilməsi dərsləri; biliklərin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi dərsləri; nəzarət dərsləri. Pedagoji tədqiqatların və praktiki müşahidələrin təhlilindən göründüyü kimi, ümumtəhsil məktəblərində tədris prosesində qeyri-standart dərslərin keçirilməsi və şagirdlərin fəallaşdırılması probleminə maraq var. Bu baxımdan son on ildə pedaqoq alimlərin və psixoloqların qeyri-standart dərslərə xüsusi diqqət yetirdiyi müşahidə olunur. Çünki qeyri-standart dərslər dərslər imkanlarının genişləndirilməsi ilə birlikdə şagirdlərin şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşmasına və biliklərin daha yaxşı mənimsənilməsinə imkan yaradır.

Təhsil nəzəriyyəsində qeyri-standart dərslərin növləri və xüsusiyyətləri ilə bağlı hələ də konsensus yoxdur. Qeyri-standart dərslərin fenomenini nəzəri təhlil tələb edir.

Prof. H. Əlizadənin fikrincə: "Son yüz ildə qeyri-standart dərslər, məktəb təcrübəsində olduğu kimi, tədrisin əsas formalarının tətbiqi və yaradılmasında ənənəvi dərslərdən uzaqlaşma olmuşdur. Bu distansiya dərslərin təşkili metodologiyasına, məzmununa və prinsiplərinə aiddir" [6, s. 217]. Çoxsaylı qeyri-standart dərslərin təhlili bizi əmin etdi ki, onların didaktik strukturu tamamilə ənənəvidir. Öyrənilən bütün dərslərdə dəqiq ardıcılıq qorunur: sorğu, yeni materialın izahı, biliklərin möhkəmləndirilməsi və nəzarəti, ev tapşırığı. Təkcə psixopedagoji ədəbiyyat deyil, həm də bir çox akademik fənlər üzrə müəllimlər tərəfindən keçirilən qeyri-standart dərslərin qabaqcıl təcrübəsi göstərmişdir ki, onlar ənənəvi didaktik strukturlarla xarakterizə olunur.

Prof. L. Qasıмова hesab edir ki, "Qeyri-standart dərslər çoxsaylı fəaliyyət növləri və məlumat mənbələri, poli və ya meta-mövzu məzmunlu, inkişaf məqsədi güdən, şablonun olmaması və problemləli vəziyyətin olması ilə, şagirdin dəyər mühitinə məqsədyönlü şəkildə təsir edən, xüsusilə çevik bir quruluş" lə xarakterizə olunan dərslərdir. [9, s.329].

Bir çox alimlər hesab edirlər ki, dərslər müəllim və şagirdin birgə yaradıcılığı, təhsil və təlimin vəhdətini təmin etməklə, estetik və emosional şəffaflıq və tərbiyəvi məqsədlə seçilməlidir. İndiyə qədər mövcud nəzəri konsepsiyalar psixopedagoji nəzəriyyə və praktikanın əsas tələblərini əks etdirərək müxtəlif dərslərin, o cümlədən qeyri-standart dərslərin keçirilməsinə müəyyən töhfələr verirdi. Lakin 1980-ci illərdən bəri onların heç biri ənənəvi dərsləri əvəz edən qeyri-standart dərslərin öyrənilməsi və aparılması problemlərini xüsusi olaraq nəzərdən keçirməyib. Ənənəvi təhsildə birincisi, dərslərin şablon strukturu sonuncu sinfə qədər saxlanılır: dərslər birtərəfli olur; tələbələrin müstəqilliyinin olmaması; zəif əlaqə; orta yanaşma; zəif tələbələr üçün çətinliklər, diqqəti orta şagirdə yönəltmək, güclü tələbələrin qabiliyyətlərinin inkişafına mane olur.

Müasir dövrdə məktəbdə hansı fəndən asılı olmayaraq, onun yüksək keyfiyyətli tədrisi üçün şagirdlərin məktəb tədris materialının müstəqil mənimsənilməsinə şərait yaradan metod və üsullar tədris prosesində fəallaşması ilə getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan ümumtəhsil məktəbi qarşısında qoyulan vəzifələrdə şagirdlərin praktikada istifadə etməklə yanaşı, şəxsiyyətin yaradıcılıq potensialının inkişafına, müstəqil şəkildə birini tamamlayan bacarıqların formalaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilir.

Cəmiyyətdə informasiyanın mürəkkəbləşməsi və texnologiyaların sürətlə dəyişməsi ilə yanaşı, təhsilin qarşısında aşağıdakı vəzifələr durur: informasiya axınına müstəqil mənimsənməyə qadir olan gələcək nəslin hazırlanması, onlarda zəruri bilik, həyatibacarıq və vərdislərin formalaşdırılması. Əgər şagird fəal subyektdirsə, müstəqil bilik əldə etmək və onu həyatda tətbiq etmək qabiliyyətinə malikdirsə, tədris prosesi səmərəli hesab olunur. Buna görə də təlim məhsuldarlığının əsas göstəriciləri qeyri-standart dərslərin keçirilməsi prosesində həyata keçirilən şagirdlərin müstəqilliyinin və fəallığının formalaşmasıdır. Bu problem şagirdlərin idrak fəaliyyətinin və müstəqilliyinin əsas sə-

mərali amilinin yaradıcı şəxsiyyətin, onun daxili aləminin formalaşması olduğunu sübut edən bir çox alimlərin nəzəri sahəsindədir.

Bir çox innovativ müəllimlər öz təcrübələrində tədris prosesində şagirdlərin müstəqilliyini təmin edən qeyri-standart dərslərdən istifadə edirlər. Bu dərslərdə hər bir şagird öz fikrini bildirmək imkanına malikdir, öz sinif yoldaşlarının suallarının və ya cavablarının müzakirəsində iştirak edə bilər və s.

Gənc nəslin tədrisində və tərbiyəsində köhnə ənənələr öz tətbiqini itirmiş, bu isə qabaqcıl müəllimlər arasında yaradıcılıq yüksəlişinə səbəb olmuşdur. Məktəbə uyğun olan, şagirdlərdə maraq, yaradıcılıq, müstəqillik və fəallıq inkişaf etdirəcək yeni tədris üsul və formalarının axtarışına hər zaman var. "Qeyri-standart dərs" pedaqoji termin kimi müəllim və şagirdlərin tədris materialını mənimsəmək üçün fəal ünsiyyətdə olduqları və qarşılıqlı əlaqədə olduqları müxtəlif, qeyri-standart və qeyri-standart dərslərin bütün növlərini əhatə edir. Burada tədrisin xüsusiyyətləri, o cümlədən fənnin tədrisi zamanı yuxarı siniflərdə tədris olunan fənnin xüsusiyyətləri, şagirdlərin psixoloji və intellektual inkişafının əsas amilləri müəyyən edilir.

Yuxarı siniflərin müstəqilliyinin inkişaf etdirilməsi vasitəsi kimi qeyri-standart dərslərin əsaslandırılması zamanı fəlsəfə, metodika və pedaqogika üzrə mütaliə əsaslandırılır. Həm də görülməli işlərin nəticəsi olaraq yuxarı siniflərdə dil dərslərinin tədrisində müstəqilliyin səmərəli inkişafına imkan verən qeyri-standart dərslərin bir sıra funksiyaları nəzəri cəhətdən əsaslandırıldı: bu təhsil, tərbiyə, inkişaf, məlumat, dəstəkləyici, əks etdirən, integrativ və həmçinin bir çox şəxsi keyfiyyətləri formalaşdıran müstəqillikdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (V-XI siniflər). Bakı: 2015, 211 s.
2. Abbasov Ə. İnnovativ pedaqoji texnologiyalar. "Kurikulum" jurnalı, 2018, №4 səh.5–11
3. Abbasova S. Nitq inkişafı üzrə işin məzmunu və xüsusiyyətləri. Filologiya və Pedaqogika: Elmi araşdırmalar. Bakı, 2024, ADPU, Səh 131-141
4. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası" (2013) Bakı, 2013, 24 oktyabr
5. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" inkişaf konsepsiyası. (2012) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı.
6. Əlizadə H. Ənənəvi təlimdən yeni pedaqoji təfəkkürə gedən yol, Məqalə // Resp. e/konf, 6 dekabr 2017. səh. 11-16
7. Mehrabov A. (2012) Müasir təhsilin metodoloji problemləri. Bakı: Mütərcim, - 447 s.
8. Kurikulum bələdçisi (izahlar və təbliqlər). Bakı, "Elm və təhsil" 2019, 320 səh. (İ.A.Cavadov, B.O.İbadova, K.R.Quliyeva və b.)
9. Qasimova L. Mahmudova R. Pedaqogika. Dərslər. Bakı, 2012. 546 s.
10. Nəzərov A. (2012) Müasir təlim texnologiyaları. Dərs vəsaiti, Bakı:103 s.

Non-standard lessons as an effective form of teaching

Summary

The article describes non-standard lessons as an effective form of teaching. It is noted that in modern times, regardless of the subject at school, methods and techniques that create conditions for independent assimilation of school educational material by students are becoming increasingly important in the learning process, as they become more active. In this regard, in the tasks set for comprehensive schools, special attention is paid to the development of the creative potential of the individual, as well as the independent formation of additional skills, in addition to practical use by students. Old traditions in the teaching and upbringing of the younger generation have lost their relevance, which has led to an increase in the creative activity of leading teachers. The search for new methods and forms of teaching began, which would be suitable for school and would develop interest, creativity, independence and activity in students. "Non-standard lesson" as a pedagogical term covers all types of diverse, non-standard lessons, in which teachers and students actively communicate and interact to master the educational material.

The article theoretically substantiates a number of functions of non-standard lessons, allowing to effectively develop independence in teaching Azerbaijani language lessons in senior grades. These are education, upbringing, development, informing, support, reflection, integration, as well as independence, which forms many personal qualities.

Key words: learning process, non-standard lesson, creativity, independence and activity.

Нестандартные уроки как эффективная форма обучения

Краткое содержание

В статье охарактеризованы нестандартные уроки как эффективная форма обучения. Отмечено, что в современное время, независимо от предмета в школе, все большее значение в процессе обучения приобретают методы и приемы, создающие условия для самостоятельного усвоения учащимися школьного учебного материала, поскольку они становятся более активными. В связи с этим в задачах, поставленных перед общеобразовательными школами, особое внимание уделяется развитию творческого потенциала личности, а также самостоятельному формированию дополнительных умений, помимо практического использования учащимися. Старые традиции в обучении и воспитании подрастающего поколения утратили свою актуальность, что привело к подъему творческой активности ведущих педагогов. Начался поиск новых методов и форм обучения, которые подходили бы для школы и развивали бы у учащихся интерес, творчество, самостоятельность и активность. «Нестандартный урок» как педагогический термин охватывает все виды разнообразных, нестандартных уроков, на которых учителя и ученики активно общаются и взаимодействуют для усвоения учебного материала.

В статье теоретически обоснован ряд функций нестандартных уроков, позволяющих эффективно развивать самостоятельность при преподавании уроков азербайджанского языка в старших классах. Это образование, воспитание, развитие, информирование, поддержка, рефлексия, интегративность, а также самостоятельность, формирующая многие личностные качества.

Ключевые слова: процесс обучения, нестандартный урок, творчество, самостоятельность и активность.

RƏYÇİ: dosş S.Abbasova